Смеркало. Під брамою Расьомон[1] якийсь самотній слуга чекав, коли передощиться. Під тою широкою брамою не було більше нікогісінько. Тільки на круглому з плямами облупленого червоного лаку стовпі сидів цвіркун. А тому що брама височить на головній вулиці Судзаку, тут могли б перечікувати негоду жінки в ітімеґаса й чоловіки в моміебосі[2]. Одначе, крім слуги, під брамою не було живого духу.

А все через те, що протягом кількох минулих років одне за одним лихо – землетрус, ураган, пожежа й голод – падало на столицю. Тим-то занедбання всюди було жахливе. Літописи розповідають, що розбиті фігури Будд. поламані вівтарі, котрі колись мінилися барвами, сріблом і злотом, тепер лежали купами на узбіччі й люди купували їх на дрова. За таких обставин нікому й на думку не спадало полагодити браму Расьомон. Обернувши руїну собі на лігво, тут окублилися лисиці і борсуки. Знайшли тут притулок і розбійники. Врешті стало звичним приносити до брами невпізнані трупи й залишати їх тут напризволяще. Тому-то, щойно сонце ховалося за обрій, як брама кожному наганяла страху і ніхто не зважувався туди й ногою ступити.

Натомість бозна-звідки сюди зліталося гайвороння. Вдень їхні зграї, пронизливо крячучи, кружляли довкола сібі[3] на верху брами. А коли в небі над Расьомоном спалахувала вечірня заграва, гайвороння скидалося на розсіяні в повітрі кунжутові зернятка. Певна річ, воно зліталося сюди поласувати людським м'ясом. Однак того дня – може, через пізню годину – не було видно жодного ворона. Тільки де-не-де на полупаних негодою кам'яних сходах, що з їхніх розколин витикалися жмутики гінкої трави, білими плямками виднів пташиний послід. Слуга сидів на останній, сьомій, сходинці, підібгавши під себе полу вутленької темно-голубої куртки, і, колупаючи великого прища на правій щоці, байдуже споглядав, як періщить дощ.

Раніше автор написав: "Слуга чекав, коли передощиться". Проте, якби дощ і перестав, слуга все одно не знав би, що йому робити. Звичайно, він мав би повернутися до свого пана. Однак яких чотири дні

тому той пан вигнав його з дому. Як уже мовилось, за тих часів столиця переживала нечуваний занепад. Отож, якщо господар і прогнав слугу, котрий вірно служив йому протягом багатьох років, то це був лише слабкий відгомін того занепаду. Слушніше буде сказати, що слуга не чекав, коли передощиться, а "загнаний негодою у сховок, бездомний, він не знав, куди подітися". Та й негода великою мірою впливала на сентиментальний настрій того хейанського слуги. А дощ, що припустив ще від години мавп[4], наче й не збирався вщухати. Отож, слуга, поринувши в глибоку задуму, як то його перебути безпросвітний завтрашній день, – іншими словами, як здолати неможливе, – мимоволі наслухав, як дощ невгавучо хльоскає по вулиці Судзаку.

Крізь дощову запону, що оповила браму Расьомон, здалека долинав шум зливи. У вечірньому присмерку небо поволі спускалося додолу, і ось, уже важка темно-сіра хмара зависла на кінчиках черепиці, що косо виступала на гребені даху.

Слуга не мав часу розмірковувати, якого способу добрати, щоб зробити неможливе. Якщо він довше перебиратиме, до чого йому вдатися, то напевне помре з голоду де-небудь під муром чи в рівчаку на узбіччі дороги. І тоді його виволочуть на горище брами й покинуть, як того собаку. А якщо він зважиться… Думки його знову й знову, вже вкотре, снували второваною стежкою, але верталися до початку. І хоч скільки разів він повторював оте "якщо", воно його нікуди не допроваджувало. Слуга вже був погодився, що треба шукати порятунку, але, природно, не мав відваги остаточно визнати, що йому лишається одне – стати розбійником.

Слуга голосно чхнув і стомлено підвівся. Холодний кіотський вечір навіював думку, яка то насолода в таку пору сидіти коло жарівниці. Вітер зухвало висвистував у пітьмі. Цвіркун на лакованім стовпі вже десь зник.

Зіщулившись і високо піднявши плечі темно-голубої куртки поверх жовтого кімоно, слуга озирнувся довкола. Якби ж то знайшовся хоч який

закуток, де можна було б сховатися від негоди й від людського ока та спокійно влягтися, він залюбки перебув би там до ранку. На щастя, його увагу привернула широка фарбована драбина, що вела на горище брами. Якщо нагорі щось і є, то це, напевне, людські трупи. Отож, пильнуючи, щоб меч з простим дерев'яним руків'ям при боці не вислизнув з піхов, ногами в дзорі[5] слуга ступив на перший щабель.

Збігло кілька хвилин. Зіп'явшись до половини широкої драбини, скулений, мов кіт, слуга, тамуючи віддих, пильним поглядом удивлявся вгору. Якесь світло, що лилося з вежі, тьмяно освітило праву щоку слуги. Ту саму, де з-під щетини виглядав червоний гнійний прищ. Спочатку слуга був певен, що нагорі, крім трупів, нікого іншого немає. Проте, ступивши кілька щаблів вище, він помітив, ніби там хтось не тільки засвітив вогник, але ще й ним водить. Це було видно по жовтуватих відблисках, що витанцьовували на павутинні в кутках стелі. Там, мабуть, щось незвичайне! Адже такої дощової ночі проста людина не зважиться світити на вежі брами.

Нечутно, мов ящірка геко, слуга доповз до останнього щабля стрімкої драбини, причаївся і, якомога далі витягши шию, боязко заглянув на горище.

Там, як і подейкували люди, безладно валялися людські трупи. А що світляне кружало було менше, ніж здавалося, то годі було вгадати, скільки їх там лежало. У блідому світлі йому тільки вдалося розрізнити, що були серед них голі й одягнені в кімоно, звалені докупи чоловічі трупи і жіночі. Схожі на виліплених з глини ляльок, мерці лежали покотом, широко розтуливши роти й розпростерши руки, що навіть брав сумнів, чи взагалі вони колись були живі. Трупи лежали, навіки занімівши, а тьмяний вогник освічував груди чи плечі і робив западини на тілі ще темнішими.

Від трупного смороду слуга несамохіть затулив носа долонею. Та наступної миті його рука опустилася – вражаюче видовище відібрало йому нюх.

Саме тої миті серед трупів слуга вздрів скоцюрблену людську постать. То була якась стара баба в темно-брунатному кімоно, схожа на мавпу, приземкувата, сивоголова й вкрай змарніла. Тримаючи в правій руці запалену соснову скалку, стара приглядалася до обличчя одного мерця. Довге волосся виказувало, що то був жіночий труп.

Слуга більше з переляку, ніж із цікавості якусь мить навіть не дихав. Або якщо казати словами літописця, він відчув, як "волосся на голові стало дуба". Тим часом стара, встромивши запалену скалку в шпарку між мостинами, підняла руками голову, на яку досі дивилася, і так, як мавпа вишукує воші у свого дитинчати, заходилась висмикувати одну по одній довгі волосинки. Вони начебто легко подавалися старій.

Щоразу, як стара видирала волосинку, страх його потроху вщухав. Водночас у душі зроджувалась дедалі лютіша відраза до старої. Може, не зовсім слушно казати, що до старої. Вірніше, щомиті в його душі дедалі зростала огида до всякого зла. Якби під ту пору хтось знову звернув його роздуми на те, про що він міркував недавно під брамою – померти йому з голоду чи стати розбійником, – то слуга, напевне, без вагання вибрав би голодну смерть. Полум'ям застромленої між дошками соснової скалки в його серці спалахнула зненависть.

Певно ж, слуга не здогадувався, задля чого стара видирає волосся. Отже, й не знав, як людським розумом має збагнути той вчинок: вважати його за добро чи зло. Як на нього, то вночі в таку негоду на горищі брами виривати з трупів волосся – неприпустимий злочин. До того ж слузі навіть на думку не спало, що оце недавно він сам мало не став розбійником.

Отож, напруживши ноги, слуга притьмом скочив з драбини на горище і, притримуючи меча за руків'я, сягнистою ходою кинувся до старої. Що й казати – стара перелякалася до нестями.

Уздрівши слугу, вона підскочила, як опечена.

– Ти куди, стара відьмо ?! – лайнувся слуга, заступаючи їй дорогу, коли вона, спотикаючись об мерців, поривалася тікати. Стара все силкувалася відштовхнути слугу й прослизнути мимо, але він одіпхнув її назад. Якусь мить обоє мовчки борюкалися серед трупів. Зразу було ясно, чия візьме гору. Нарешті слуга скрутив старій руки й силоміць жбурнув її на поміст. Її руки – сама шкіра й кості – скидалися на курячу ніжку.

– Ти що тут робиш? Кажи! Бо як не скажеш, то ось тобі! – І слуга, стоячи біля старої, враз витяг із піхов меча і помахав білою крицею перед її очима. Але стара мовчала. Руки її тряслися, мов осиковий лист, вона засапалася, очі мало не вискакували з орбіт, і вперто мовчала. Цієї миті слуга ясно усвідомив, що життя і смерть старої в його руках і залежать од його волі. І те усвідомлення непомітно остудило люту ненависть, що була зайнялась у його серці. Залишилася тиха радість і задоволення, ніби від вдало завершеної роботи. Тепер, поглядаючи на стару згори вниз, слуга трохи полагіднішав:

– Я не урядник з канцелярії кебіісі[6]. Я просто подорожній, що випадково заскочив під цю браму. Тож не збираюся в'язати тебе мотузкою й тягти до суду. Ти тільки мусиш сказати, що ти робиш на цьому горищі такої пори, і все.

Стара ще більше витріщилася на слугу. її гострий погляд з-під почервонілих повік скидався на погляд хижого птаха. Потім, наче щось пережовуючи, вона заворушила губами з захованим у зморшках носом. Було видно, як на тонкій шиї сіпався гострий борлак. Цієї миті з її горла, як вороняче крякання, здавлено вихопилось:

– Я висмикую… висмикую волосся… на перуки.

Така несподівано проста відповідь геть-то розчарувала слугу. І водночас серце його знову пойняла недавня зненависть, змішана з

холодним презирством. Стара, мабуть, це помітила, бо, не випускаючи з руки висмикнутого волосся, прошамотіла, скрекочучи як ропуха:

– Воно, може, й справді гріх висмикувати волосся з мерців. Але оці небіжчики – загалом люди, які того варті. От, приміром, ця жінка, з котрої я висмикувала волосся, розрізувала гадюк на невеликі шматки, сушила їх і носила продавати двірцевій сторожі замість сушеної риби. Якби вона не упокоїлася від пошесті, то і досі чинила б так. А ту сушену рибу, що її продавала жінка, всі ще й вихвалювали і завжди купували до рису. Я не вважаю, що вона тим згрішила. Інакше вона з голоду вмерла б. Тож і в моїй роботі не бачу нічого поганого.

Іншої ради нема: якщо цього не робитиму, то теж умру з голоду. І гадаю, що ця жінка зрозуміла б і простила б мені.

Ось так відповіла стара. Вклавши меча в піхви і притримуючи його за руків'я лівою рукою, слуга з холодним серцем прислухався до її розповіді, а правою рукою тим часом обмацував великий червоний гнійний прищ. А слухаючи виправдування старої, він набирався відваги, відваги, якої йому бракувало під брамою. Вона спрямовувала його думки в інший бік, протилежний тому, що він лаштувався робити, коли піднявся на горище й спіймав стару. Тепер він уже не вагався, чи вмирати з голоду, чи стати розбійником. Його душевний стан тепер був такий, що недоречна думка про голодну смерть уже не клопотала йому голови.

– То це правда? – кинув слуга глузливо, коли стара змовкла. Ступивши уперед і нараз відсмикнувши руку від прища, він ухопив стару за комір і крізь зуби процідив: – Отже, і ти не гніватимешся, якщо я тебе обдеру. Бо мене теж чекає голодна смерть.

Слуга мерщій зірвав зі старої кімоно, а тільки-но стара спробувала вчепитися йому за ноги, грубо штурхнув її на мерців. До драбини було

яких п'ять кроків. Схопивши під пахву темно-брунатне кімоно, слуга миттю спустився вниз і зник у нічній пітьмі.

Роздягнена стара полежала трохи, відтак підвелася з-поміж мерців і, щось бурмочучи, чи то стогнучи, присвічуючи скалкою, підповзла до драбини. Потім перехилилася, аж коротке, сиве волосся звісилося додолу, і глянула під браму. Там було темно, хоч в око стрель.

А за слугою вже й слід загув – тільки його й бачили.